

Мирослава Малешевић

Етнографски институт САНУ, Београд
eisanu@ei.sanu.ac.rs

Пут олимпијског пламена: Пекинг као чувар култа античке прошлости европских нација (I)*

*Посвећено успомени на
Добрилу Братић (1953-2009)*

У овом раду пратим на два плана судбину олимпијске бакље на њеном путовању од Атине до Пекинга. На једном плану разматрам разлоге због којих су у многим светским градовима кроз које је бакља прошла 2008. године организовани антикинески протести, манифестовани првенствено кроз нападе на олимпијски пламен. На другом плану говорићу о генези и трансформисању идеје модерних Олимпијских игара – од настанка „мита о пореклу“, који су модерне европске националне државе нашле у античкој Грчкој, до преношења тих светиња култа прошлости у данашњу Кину, тачније – измишљања кинеског „грчког“ порекла. „Света места сећања“ европских националних држава уграђују се на овај начин у причу о прошлости и идентитету Кине, постају њена „античка“ традиција.

Кључне речи:

Пекинг, Олимпијске игре, антички корени,
идентитет, европске нације, Грчка

Олимпијске игре 2008. остаће, без икакве сумње, упамћене као најграндиознија, најспектакуларнија и најскупља спортска манифестација икада организована. Мишљења су подељена: стандард који је Пекинг у том

* Текст је резултат рада на пројекту *Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса* (бр. 147020), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

погледу поставио тешко да ће у догледно време моћи да буде надмашен.¹ Кина се и кроз ове Игре, нештедимице улажући у њихову припрему, представила свету као моћна, богата и модерна земља – нова светска сила којој, како се са многих страна најављује, припада XXI век. Избором Кине за домаћина Игара 2008. одато је признање њеном изузетном, непоредивом привредном развоју, и поздрављено успешно, брзо хватање прикључка са савременим светом након готово потпуне изолације земље током скоро полувековног трајања маоистичког режима.

Слика економског успона Кине стоји, међутим, у сенци критике њеног још увек аутократског политичког система. Због недостатка демократије и стања људских права, а посебно због њене политике према Тибету, питање оправданости додељивања организације Олимпијских игара Пекингу постављано је од самог почетка, од тренутка када је Међународни олимпијски комитет саопштио своју одлуку. Различите групе и НВО, првенствено на Западу, више пута су од тада изражавале протест против таквог избора и позивале земље и спортисте на отказивање учешћа на овим Играма. Расправе око тога да ли би бојкот могао довести до промена у кинеској политици или би само разљутио горостаса поделиле су светско/западно јавно мњење. Заговорници бојкота сматрали су да би се једино тако Кини послала јасна политичка порука, то јест – да би учествовање значило додавање „ветра у једра“ недемократском режиму (јер, по многим проценама, добијање организације Игара, а потом и слике са церемоније отварања којој су присуствовали и водећи светски државници, укључујући Буша и Путина, биле су за домаће грађане не само доказ међународног значаја земље него и исправне политике њене власти).²

Са друге стране, противници бојкота сматрали су да то није начин на који се Кина може променити. Према тим мишљењима, на њено даље отварање и либерализацију утицаће много више то што ће се оваквим поводом она наћи у центру пажње целог света, него што би биле делотворне казне и изопштавање. Другим речима – Игре као средство симболичне интеграције Кине у међународну заједницу,³ прихватање уместо оштрих мера, „мека сила“ уместо конфронтирања.⁴

¹ Како преносе медији, кинески званичници кажу да им је циљ био да тај стандард не буде превазиђен бар у наредне две деценије. И то је сасвим вероватно, будући да су, како се процењује, Игре 2008. биле три пута скупље од оних у Атини, односно – да је Лондон планирао двоструко мањи буџет за организацију следећих Игара. Dragan Pavličević, *San ili košmar*, *Vreme*, 7. avgust 2008, 49.

² Vilijem Montgomeri, *Pekinska olimpijada*, *Danas*, 2-3. avgust 2008, V. Упореди: Philip Bowling, *Beware of an angry China*, *International Herald Tribune*, April 9, 2008.

³ Извесна паралела се може повући са ефектима које су Олимпијске игре 1964. имале на Јапан, који је тада већ показивао знаке економског раста (са националним дохотком који је био исти као и национални доходак СФРЈ, на пример), али је још увек – као острвска земља – био окренут сам себи и готово сасвим изолован од остатка света. Игре су на изванредан начин биле моменат симболичног међусобног „откривања“ и прихватања, онај додатни

Иако је тај став превагнуо, протести и инциденти су пратили ове контроверзне Игре такоређи без престанка, нарочито се интензивирајући у завршници, поласком олимпијске бакље из Грчке пут Пекинга.⁵ Читаво њено путовање обележили су нереди, туче и хапшења по градовима у које је она, по протоколу, стизала. Једноставно, сцене са њеног дочека у Паризу, Лондону и другим метрополама најмање су емитовале поруку „мира, хармоније и радости“, како је то било замишљено. Уместо тога, свечано проношење олимпијског пламена претварало се у сукобе између протибетанских и прокинеских група, те у хаотично разбежавање учесника процесије пред демонстрантима, у мењање плана кретања у последњи час, транспортовање штафете споредним улицама и аутобусима, уместо рукама спортиста, у на брзину импровизоване примопредаје, далеко од очију јавности, и тако даље. Хиљаде демонстраната пресретало је носиоце штафете транспарентима, узвикивањем антикинеских порука и блокирањем улица у настојању да спрече њено даље кретање, истргну је из руку носилаца и угасе пламен, често при том користећи и ватрогасне шмркове. У Паризу су, на пример, организатори прекинули церемонију након што су демонстранти у два наврата успели да пробију заштитни зид који је кинеско обезбеђење својим телима формирало око бакље, и да угасе пламен.⁶ У Сан Франциску, приликом једине посете штафете Северној Америци, полиција је била принуђена да усмери демонстранте на погрешну страну, како би амортизовала насиље и бакљу

мотив, замајак, који је по многим оценама одлучујуће подстакао убрзани економски и технолошки развој Јапана, модернизацију, отварање итд.

⁴ То је, наравно, отворило и питање двоструких стандарда Запада, који је у неким, мање утицајним земљама без оклевања предузимао драстичне мере, док са Кином поступа „на ноте“. Спремност да се Кини „закмури на једно око“, било да се ради о односу њених власти према сопственим грађанима, или о размимоилажењима са западним земљама у погледу решавања неких актуелних међународних питања, какво је, на пример, управо у лето 2008. године била криза у Дарфуру (Судан), јасно сведочи о томе колико је ова „нова Кина“ моћан фактор у међународним односима – како економски, тако и политички; другим речима, потребна је свима и „има штап“, због чега никоме није у интересу да јој се замери. Како каже В. Монтгомери, Запад је проценио да ће на дужи рок много ефикаснија бити сарадња уместо нових антагонизама: „Лако је – и краткорочно вероватно задовољавајуће – давати изјаве или предузимати акције које би отуђиле Кину, али је веома тешко утврдити како најбоље побољшати односе и ставове на дугорочној основи“ – V. Montgomery, н. д., V.

⁵ Већ саму церемонију паљења бакље у Олимпији, што су пренели сви светски медији, демонстранти су успели да поремете истичући „кинеску“ верзију олимпијске заставе, на којој је уместо кругова стајало пет уплетених полицијских лисица.

⁶ Посебан револт кинеских организатора изазвао је транспарент о људским правима истакнут на згради градског парламента у Паризу, због којег су они отказали пријем у част штафете, после чега су бакља и њени носиоци пребачени полицијским аутобусом до стадиона на којем је одржана завршна церемонија. На инцидент у Паризу, пише извештач *Времена*, уследио је одговор кинеског „киптећег национализма“: протести пред француском амбасадом у Пекингу, разбијање аутомобила француске производње по кинеским градовима итд. D. Pavličević, н. д., 51.

безбедно спровела до места предвиђеног за церемонију.⁷ И мада антикинески протести нису организовани у свих 135 градова кроз које је штафета прошла током четворомесечног путовања, нити су они свуда били подједнако набијени емоцијама, сигурно је да се Олимпијске игре у Пекингу неће памтити само по ненадмашном спектаклу са отварања, него и по сликама нереди и пометње из највећих метропола, које су претходно обишле свет.

Ја се овде, међутим, нећу бавити разлозима због којих су демонстрације организоване, јер су они су мање – више јасни.⁸ Остављам по страни и узроке изненађујуће снаге беса и агресивности који су ту испољени у име подршке „слободи Тибета“, као и питање оправданости инструментализације највећег спортског догађаја у политичке сврхе.⁹

Не улазећи, дакле, у конкретне мотиве учесника, пажњу усмеравам на саме слике уличних сукоба, на несвакидашње, фасцинантне призоре прометејске битке око олимпијске ватре, која се одиграла између европских демонстраната, на једној страни, и кинеске службене пратње, односно кинеских грађана, на другој. У тим, готово свуда до детаља истим сценама могла се уочити једна потпуно парадоксална и, на изванредан начин, „неприродна“ инверзија улога и идентитета актера у сукобима: док су европски демонстранти свим силама покушавали да се докопају бакље и угасе „вечни пламен“, њени кинески пратиоци су се ништа мање срчано трудили да се то никако не догоди. И то не само на улици: од самог паљења ватре у Херином храму у Олимпији до завршнице у Пекингу одговарали су

⁷ Када је на дочеку бакље у Сан Франциску постало јасно да насиље измиче контроли, полиција се послужила триком: пробијајући кордон демонстраната, са места инцидента се, у пратњи полиције на мотоциклима, нагло удаљио потпуно празан, „мамац“ аутобус, за којим је наставило да трчи на стотине гневних људи, решених да доврше започето демолирање. Одвлачећи демонстранте на погрешну страну, полиција је успела да бакља и аутобус у којем се она заиста налазила стигну неоштећени на одредиште. Matt Renner, *Olympic Torch Protests Overwhelm San Francisco*, truthout Report, April 11, 2008, <http://www.truthout.org>.

⁸ Занимљиво је приметити да је око ових Игара једино Кина била на удару организованих протеста и позива да због непоштовања људских права буде бојкотована. Није било захтева да се из истих разлога нека друга земља – Америка, на пример, због војне интервенције у Ираку – казни забраном учешћа у Пекингу, или Русија и Грузија због рата који су водиле током самих Игара, што показује да се о двоструким стандардима може говорити и из ове, друге перспективе.

⁹ Бојкоти и политичке акције су саставни део историје модерних Олимпијских игара. Током I и II светског рата такмичења нису ни одржавана, на Хитлеровим Играма у Берлину, 1936. године, учешће је одбио Совјетски Савез, оне у Мелбурну 1956. године бојкотовале су Шпанија, Холандија и Швајцарска због совјетске интервенције у Мађарској, у Монреалу 1976. године нису учествовале многе афричке земље, протестујући против одлуке МОК–а да дозволи учешће Јужној Африци, Родезији и Новом Зеланду, а московску Олимпијаду 1980. године бојкотовало је преко сто земаља због совјетске инвазије у Авганистану, док су, заузврат, Лос Анђелес бојкотовале земље Источног блока. Сетимо се, такође, и терористичких акција у Минхену 1972. године и у Атланти 1996. године, али и незаборавне „црне песнице“ у Мексико Ситију 1968. године, протеста америчких атлетичара против расне сегрегације. http://en.wikipedia.org/wiki/Olympic_Games

непрекидно за њену безбедност, и са готово побожном посвећеношћу одржавали су ватру у животу,¹⁰ укључујући ноћна бдења специјалног тима пратилаца у хотелским собама у којима је бакља „одседала“, контакт са њом искључиво у белим рукавицама, као и посебно дизајниране помоћне лампе, које су могле да остану упаљене и у авиону, где отворени пламен није дозвољен.¹¹ Како, заиста, разумети те контрадикторне призоре у којима олимпијски пламен и олимпијску идеју као „своје“ светиње, као обележје сопственог идентитета, са таквом преданошћу бране кинески грађани, а нападају је они (Европљани, представници Запада) на чијем је тлу та идеја настала и који су је неговали током више од сто протеклих година? Шта се из тих слика чита? Како је дошло до тога да Кинези доживљавају себе као настављаче олимпијске традиције, да понос кинеске нације, концентрисан сада у том пламену, буде повређен настојањима европских демонстраната да га угасе?¹² Шта то повезује Кину са античком Грчком, а та прошлост после августа 2008, без икакве сумње, постаје и њено „власништво“, важна референца идентитета кинеских грађана?

Ипак, чини се да право питање није у томе како је античка Грчка постала наслеђе Кине, већ како је постала наслеђе Европе, темељ идентитета европских нација. А у контексту Олимпијских игара – како су оне античке, које су се одржавале пре више од 1.500 година, и то на медитеранском полуострву, постале „свето место прошлости“ целе Европе, (а данас и остатка света)? Заправо, да би се дошло до одговора на претходна питања, прво питање које треба поставити гласи: како су баштинници олимпијске традиције постали Немци, Французи, Британци, па и сами модерни Грци.

¹⁰ По легенди, спортске игре у античкој Олимпији почињале су паљењем ватре на олтару богиње Хестије, и она је непрекидно горела до завршетка такмичења. За добијање ватре коришћени су сунчеви зраци, а са главног пламена паљене су и друге ватре у светилишту, као што су Херин или Зевсов олтар, коме су Игре и биле посвећене. У славу античке традиције и божанских својстава која су у њој приписивана ватри, данашње ношење бакље почиње у Херином храму неколико месеци пре почетка такмичења, а ватра се пали помоћу сунца и огледала. Извор: “How is the Olympic flame kept alight?”, BBC News Magazine, April 4, 20.

¹¹ Истовремено кад и главни пламен, који се зове „Мајка“ (Mother Flame), у Олимпији је упаљено и неколико мањих лампи, напуњених пропаном, које горе даноноћно и помоћу којих се главна бакља поново пали уколико дође до непредвиђених ситуација, као што су киша, ветар, или као што су били улични протести. На дужим дестинацијама коришћен је специјални чартер авион Air China, који је превозио и бакљу и помоћне лампе, уз пратњу тима чувара. Ноћу је у хотелској соби уз бакљу било увек три чувара, од којих је у сваком тренутку један морао да остане будан. Извор: BBC News Magazine, April 4, 2008.

¹² Ништа мање необично није ни то што, с обзиром на мотиве, демонстранти нису нападали кинеске државне симболе, рецимо, него је мета свуда био управо олимпијски пламен.

Античке Игре

О настанку Олимпијских игара у античкој Грчкој постоје различите легенде. Једна од њих каже да је, међу другим значајним атлетским такмичењима у старој Хелади,¹³ нарочито популарно постало оно које се у славу бога Зевса одржавало сваке четврте године у Олимпији, верском средишту Пелопонеза. То такмичење је временом засенило све остале сличне приредбе и попримило панхеленски карактер. Први веродостојан запис о одржавању Игара у Олимпији датира из 776. године пре н. е. Приредио их је краљ Елиде – Ифит, поводом склапања примирја са краљем Спарте, којим су заустављени њихови међусобни вишегодишњи ратови. Током пет дана, колико су трајала олимпијска такмичења, владао је „свети мир“: сва непријатељства у хеленском свету била су привремено обустављана, како би и учесници и посетиоци могли безбедно да прођу кроз зарађене крајеве. Олимпијски победници слављени су као хероји и уживали су највеће почести, а о томе колики је значај у античком свету придаван Играма говори и податак да су у III веку пре н. е. Грци почели да рачунају време према Олимпијадама, четворогодишњем интервалу између два такмичења.¹⁴ Са јачањем хришћанства, а поготову када је оно постало државна религија Старог Рима, значај Олимпијских игара све више слаби. Њихова дванаестовековна историја завршена је 393. године, када их је – као паганску светковину – укинуо римски цар Теодосије I, а светилиште је по његовом налогу било срушено и напуштено.¹⁵

Обнављање Игара крајем XIX века

Од забране коју је увео Теодосије, означивши тако коначну победу хришћанства над паганском културом антике, до рађања модерног олимпијског покрета протекло је 1.500 година. Одлука о стварању „друге генерације“ Игара, по узору на оне античке, донета је 1894. године на Међународном конгресу у Паризу, на иницијативу француског барона Пјера де Кубертена, који је предано радио на придобијању присталица за њену реализацију по европским земљама.¹⁶ Међутим, идеја о обнављању давно

¹³ Осим оних у Олимпији, чувене су биле истмијске, немејске и питијске игре. Сва та такмичења организована су у оквиру свечаности култа хероја, који су опет били тесно повезани са култовима мртвих. Mark Golden, *Sports and Society in Ancient Greece*, Cambridge University Press, 1998, 91. Наведено према: Лада Стевановић, *Антика око нас*, Слике културе некад и сад, Зборник ЕИ САНУ књ. 24 (ур. З. Дивац), Етнографски институт САНУ, Београд 2008, 198.

¹⁴ *Опća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb 1980, k. r. Olimpijske igre

¹⁵ Исто. Детаљан опис античких Игара видети у: Spyr. P. Lambros, *The Ancient Games. The Olympic Games B. C. 776 – A. D. 1896, Part First: The Olympic Games in Ancient Times*, H. Grevel and Co., Athens – London 1896, 1-48.

¹⁶ Своје замисли о обнављању античких Игара Пјер де Кубертен је изложио на конгресу о међународном спорту, одржаном на париској Сорбони 1894. године. Учешће на конгресу

заборављених олимпијских такмичења постојала је и много пре него што се овај историчар и педагог за њу заинтересовао. Најстарија таква настојања датирају још из XVI века – једно од њих је било такмичење које се управо под називом „Олимпијске игре“ одржавало током неколико година у Котсволду, у Енглеској. И у Паризу је, непосредно после Револуције, три године заредом (1796-1798) организована Олимпијада Републике, а био је установљен и Европски олимпијски покрет.¹⁷ Британски лекар и велики заговорник олимпијске идеје Вилијам Брукс (Brookes) организовао је 1850. године у Мач Венлоку локално такмичење под називом „Олимпијске игре“, које је сам спонзорисао, а десет година касније – и Олимпијско друштво у Венлоку. Такмичење под називом „Годишње игре Олимпијског друштва Венлок“ одржава се и данас.¹⁸ И у Грчкој је током XIX века било више покушаја обнове античких игара (1859, 1870. и 1875. године), мада они, и поред залагања једног броја ентузијаста и новца који је богати трговац и филантроп Евангелис Запас (Zappas) уложио у њихову припрему, финансирајући и реконструкцију античког стадиона Панатенаик (на коме су и одржана два такмичења), нису имали нарочитог одјека.¹⁹ Подстакнут Запасовом олимпијском визијом, а након серије локалних приредби у Венлоку, за чији је успех, као промотор и спонзор, сам био најзаслужнији, Брукс је 1866. године успео да у Лондону, у Кристалној палати, организује прве британске националне игре, такође назване олимпијским. Мада тим играма, као ни оним које су се одржавале у Венлоку, Брукс није настојао на дословном оживљавању античке традиције, већ пре на достизању неких античких идеала, како их је он видео и разумео, његово име и значај су, како пише Д. Јанг (Young), „нераскидиво увезани у мрежу олимпијске историје“ – како због формирања организације са античком олимпијском филозофијом и организовања атлетских игара под тим именом и са тим идејама, тако и због снажног утицаја на Де Кубертена. Тако, управо се Брукс с правом може сматрати претечом модерних Олимпијских игара.²⁰ И мада су следећи Бруксови покушаји (слично као и Запасови у Грчкој) били мање успешни, интересовање Европе да се древне игре поново оживе и даље је постојало, а

узело је 12 земаља. Том приликом је основан и Међународни олимпијски комитет, тело које ће се у будућности бавити организовањем те спортске манифестације. За председника МОК-а изабран је Димитрис Викелис, грчки писац настањен у Паризу, а Де Кубертен је постао генерални секретар. Усвојена су основна правила такмичења, донета је одлука да се прве Игре одрже две године касније у Грчкој, као и да се у будућности такмичења организују сваке четврте године у другој земљи. Извор: Исто, к. г. *Olimpijske igre*

¹⁷ http://fr.wikipedia.org/wiki/Olympiade_de_la_Republique

¹⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Olympic_Games

¹⁹ Исти извор. О покушајима обнове Игара у Грчкој током XIX века биће више говора у другом делу овог рада.

²⁰ На венлочким играма били су заступљени типично енглески спортови, као фудбал и крикет, а венац су победницима предавале младе, елегантно одевене девојке. Тај детаљ је посебно импресионирао Де Кубертена, и он ће га касније укључити у олимпијски ритуал. David C. Young, *The Modern Olympics*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1996, 10-12.

значајно су га подстицала и археолошка открића рушевина споменика које су помињали стари писци, попут Зевсовог храма или стадиона у Олимпији.

* * *

У сваком случају, рађање модерних Олимпијских игара било је још једна у низу манифестација снажне вишевековне фасцинације Западне Европе антиком. Идеализована визија античке културе – као изворишта врхунских вредности, оличења лепоте, рафинираности и склада – рефлектовала се, почев од ренесансе, у најразличитијим областима живота модерног света – од естетских категорија, филозофије, језика и архитектуре, до политике и образовања.²¹ Усхићење антиком доживело је своју кулминацију крајем XVIII века, у неокласицизму, када идеја о оживљавању њене бесмртне славе, величанствене елеганције и „отмене једноставности“ њене уметности – оваплоћења саме суштине грчког духа, који је изнедрио ненадмашна дела песника, скулптора, мислилаца, ратника, законодаваца, олимпијских атлета – постаје доминантан поглед на свет европске културне и политичке елите, саставни део образованог ума европског човека.²² Из тог одушевљења европске интелигенције – не само грчком скулптуром и литературом него античком културом у целини, у коју је она пројектовала идеал „све лепоте и грациозности“, своју слику савршено уређеног света – настао је велики наратив о Грчкој као месту на којем је човечанство искусило „најлепше пролеће своје младости“, које су настањивали најбеспрекорнији примерци људске расе, о земљи слободе и разума, и – о колевци европске цивилизације. Истина, таква визија антике, заснована на неокласицистичком концепту, неће још дуго представљати сам врх авангардног таласа у западној уметности и култури, на начин на који је то, достижући канонски статус, била крајем XVIII века. Појавиће се – управо као реакција на тај идеал – нови стилови, са својим *credom* и другачијом интерпретацијом антике, нови генератори друштвених промена, који ће, попут романтизма, сматрати неокласицизам не само преживелим и антимодерним, него често и реакционарним покретом. Неокласицистичка фиксираност за недостижне вредности класичне старине, као врхунца стваралачке снаге људског рода, дошла је у супротност са идејом о прогресу коју је изнедрио нови просветитељски талас – романтизам: о данашњици бољој и напреднијој него што је била прошлост, и о сутрашњици

²¹ Staša Babić, *Grci i drugi*, Clio, Beograd 2008, 13. Однос према антици се мењао током времена. У првој фази, од краја XV и почетком XVI века, може се говорити о обожавању, потом је следило прављење реплика по класичним моделима, док је у неокласицизму реч о новим радовима у стилу антике. Свака епоха је, као што каже Лада Стевановић, имала своју антику: „Нема сумње да је постојала не само средњовековна, него и ренесансна антика, антика француске револуције, антика академских кругова XIX века, на крају крајева – и антика фашизма или совјетског социјализма.“ Лада Стевановић, *Антика око нас*, Слике културе некад и сад, Зборник ЕИ САНУ књ. 24 (ур. З. Дивац), Етнографски институт САНУ, Београд 2008, 194.

²² Hugh Honour, *Neo-Classicism*, Penguin Books, 1968, 44, 58.

која ће превазилазити садашњост. Загледаност у (бољу, непревазиђену) прошлост напосто није одговарала новом времену, није више била путоказ за будућност као пар векова раније, када је окретање антици омогућило да се искорачи из хришћанског универзума,²³ али је управо то отворило врата новој епохи, поставило платформу на којој ће, као следећи корак, идеје романтизма и модернизма моћи да се формирају. Међутим, покрети који су израсли на тој подлози нису поништили дотадашње одушевљење антиком, само су јој дали ново значење. Сада она постаје, пре свега, историјска вредност, цени се као старина, а не као актуелност, као што је то било у неокласицизму,²⁴ но сам концепт није доведен у питање. Наратив о античким коренима Европе који је увео неокласицизам остао је до данас кључна референца, темељ опште културе и идентитета западне цивилизације. „Координатни систем“ света у којем живимо почива на причи која је тада успостављена.

Модерне Олимпијске игре настале су, дакле, на самом заласку виталности тог дуготрајног одушевљења античким светом, као један од последњих у читавом спектру израза адорације и тежњи за обновом његовог духа и његових вредности. Наравно, таквих израза биће и касније, и у XX веку, у архитектури на пример, али сама идеја је тада већ била истрошена и превазиђена. Преживела и без потенцијала да води у ново, постала је заправо уточиште конзервативних снага, средство њиховог супротстављања променама које је доносио модернизам. Најконтрапродуктивнији пример догодио се у протеклом веку са појавом нацизма и фашизма, онда када је тзв. „романтични“ (херојски) реализам, заснован на класичним моделима Грчке и Рима, проглашен званичним стилем уметности Трећег рајха.²⁵ Неокласицистичка визија антике доживела је у тој инкарнацији свој антиклимакс, и од једне изразито прогресивне идеје, каква је била у XVIII веку, претворила се два века касније у „отелотворење најреакционарнијег од свих политичких програма“.²⁶

* * *

По свему судећи, на Де Кубертена су подједнако утицале и неокласицистичка и романтичарска традиција. Ентузијазму с којим се

²³ Део рађања интересовања за антику (најпре претхришћански Рим, потом Грчка), осим дивљења градитељском умећу и настојања да се оно имитира, била је и потреба да се прича о прошлости формулише на другачији начин, да се у разумевању и тумачењу света изађе из оквира библијске приче.

²⁴ Основна промена је у идеји о напретку. Док се у XVIII веку сматрало да је антика нешто непревазиђено, нешто што савремено човечанство не може досегнути, са увођењем појма прогреса, што имплицира да човечанство има неки развој, односно – да ће будућност бити боља, античка Грчка више није неприкосновени узор, већ постаје једна од фаза у том развоју. Али, у смислу историје се и данас подразумева да је европска цивилизација континуум од античке Грчке до сада.

²⁵ Klod David, *Hitler i nacizam*, Plato – XX vek, Beograd 1999.

²⁶ Н. Honour, н. д., 13.

посветио пропагирању обнављања античких игара претходило је његово дугогодишње интересовање за улогу спорта и физичког одгоја у развоју младих људи. Одлучан да као педагог побољша квалитет образовног система у Француској,²⁷ Де Кубертен је обилазио европске и америчке школе и универзитете, и упоређивао различита искуства, тражећи одговарајући модел који би могао да се примени у његовој земљи. До уверења да право решење лежи у доброј физичкој оспособљености ученика, односно у увођењу физичког вежбања у наставни програм, дошао је импресиониран значајем који се у британским државним школама придавао спорту и играма.²⁸ Такав приступ образовању, према моделу који је дала античка Грчка, убедљиво је, по његовом мишљењу, показивао како организовани спорт позитивно утиче на изградњу карактера, „јача моралну и друштвену снагу, помаже успостављању равнотеже духа и тела и пружа омладини могућност да на квалитетан начин користи своје слободно време“.²⁹ Ипак, за овог заговорника неговања античких идеала, најинспиративније британско искуство биле су Олимпијске игре у Венлоку, којима је, на Бруксов позив, присуствовао 1890. године. Посматрајући ту локалну манифестацију, која се одржавала по узору на давно напуштену грчку традицију, дошао је на идеју о томе да је обнова „величанственог и племенитог олимпијског духа“ могућа не само као део система образовања школске омладине у Француској, него и на ширем плану, и преко државних граница, те да се, попут ових у Венлоку, Олимпијске игре могу покренути (оживети) као такмичење међу различитим нацијама. Прави кључ за подизање мотивације и одзив на који је ова амбициозна замисао наишла у европским земљама било је без сумње ослањање на ауторитет антике: интересовање за обнављање њенога духа, иако је изгубило снагу плимског таласа, било је и крајем XIX века још живо, а све новонастале националне државе Европе неупитно су своје културно порекло налазиле у старој Грчкој. Све појединачне националне историје, које су тада настајале, започињале су са тога места, као са заједничког изворишта европске цивилизације. Осим тога, процес формирања националних држава (а са њиме

²⁷ Истражујући разлоге француског пораза у рату са Пруском (1870–1871), Де Кубертен је дошао до закључка да је кључни проблем био недовољна физичка припремљеност француске војске. Начин да се такво „стање нације“ поправи видео је, стога, у увођењу физичког васпитања у школски систем, односно – у преношењу британског примера у Француску.

²⁸ „У реформама британских школа“, писао је Де Кубертен, „физичка активност и спортови имали су проминентно место: мишићима је намењено да обављају посао моралног васпитања. То је примена у складу са модерним захтевима једног од најкарактеристичнијих принципа грчке цивилизације: учинити мишиће кључним фактором на послу моралног васпитања“. Pierre de Coubertin, *Introduction, The Olympic Games B.C. 776–A.D. 1896, Second Part: The Olympic Games in 1896*, H. Grevel and Co, Athens–London 1897, 2.

²⁹http://en.wikipedia.org/wiki/Pierre_de_Coubertin. Овде је значајно запазити да се догодила трансформација британског друштва, односно – да се појавио феномен слободног времена: деца нису више радна снага, похађају школе итд. Развија се нови „буржоаски образац провођења слободног времена и животног стила“. Erik Hobsbom, *Masovna proizvodnja tradicija: Evropa 1870-1914*. U: E. Hobsbom i T. Rejndžer (ur), *Izmišljanje tradicije*, Biblioteka XX vek, Beograd 2002, 438.

и институционализација спорта, који ће послужити као „један од главних медијума за националну идентификацију“³⁰) био је тада готово окончан, па се идеја о Олимпијским играма – као арени у којој ће се националне репрезентације међусобно надметати за одличја „на спортском, а не на бојном пољу“ – сасвим природно уклопила у нову геополитичку констелацију.

Организациони модел по којем ће потом Игре бити уобличене понудила је средином тога века установљена пракса светских (универзалних) изложби,³¹ својеврсних сајмова, одржаваних периодично по великим центрима, местима сусрета свих нација света, на којима су оне, свака у свом павиљону, приказивале домете свога развоја, своја индустријска, техничка и културна достигнућа, оно најбоље чиме су могле да се подиче, упореде са другима и укључе у утакмицу за престиж на светској сцени. Маркетинг нација, као што каже Г. Болин, отпочиње са светским изложбама.³² Де Кубертену иницијативи ишло је на руку више повољних околности, и она је очигледно коинцидирала са историјским и политичким тренутком у којем су се стекли сви услови за покретање нововековне верзије овог такмичења и његово подизање на интернационални ниво.

* * *

Сва правила церемонијала по којима ће се Игре одвијати – протокол њиховог отварања и затварања, додељивања медаља, текст заклетве, начин њеног полагања, симболе и слогане, дакле, све ритуалне поступке који тај догађај контекстуализују, који га чине „олимпијским“, осмислио је сам Де Кубертен.³³ Ипак, упркос сталном позивању на античку традицију, у читавом спектру симбола и радњи који чине његову структуру, тек је неколико детаља чије порекло заиста упућује на ту прошлост, или кроз које би се могло препознати њено оживљавање: сам назив, маратон као такмичарска дисциплина, или лоровов венац за победника, на пример. Символика која у тој инсценацији, у ствари, доминира – подизање националних застава,

³⁰ Е. Hobsbom, н. д., 435.

³¹ Прва светска изложба одржана је у Лондону 1851. године, у Кристалној палати.

³² Goran Bolin, *Visions of Europe, Cultural Technologies of Nation-states*. International Journal of Cultural Studies, vol. 9, Thousand Oaks, CA and New Delhi 2006, 193.

Заправо је интернационализам у овом смислу (као сусрет нација, међусобно надметање њихових најбољих представника у различитим областима) могао да се појави тек са успоном модерних националних држава у XIX веку. Тај концепт интернационализма је, дакле, настао из национализма, као његово наличје, али је он истовремено помогао да се дефинише национализам. По истом принципу установљен је крајем XIX века и Венецијански бијенале, а после II светског рата такав израз културног маркетинга нација представља такмичење за песму Евровизије. Као што каже М. Митровић: „Евровизија је постмодерна верзија светских сајмова, која стимулише кружење културних означитеља европским тржиштем“. Marijana Mitrović, *Eurovision Song Contest and Fluctuating Boundaries of National Identity*, рукопис излагања са Конференције “Empires and Nations”, одржане јула 2008. у Паризу.

³³ *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb 1980, к. г. Олимпијске игре.

интонирање химни земаља победница, дефиле репрезентација (са званичним државним обележјима) и остало, односи се на савремени свет и много више одговара времену у којем је настала него онеме чије се оживљавање ту призива. То што Игре, на пример, више нису светковина у славу богова, што такмичари не наступају без одеће, како су то чинили у Олимпији, што је женама дозвољен приступ стадиону (а ускоро потом и учешће на такмичењима),³⁴ или пак то што учесници нису само Грци, говори јасно о томе да се овде није радило о некој историјској ретроспекцији или доследном пресликавању далеке старине, већ да је из ње, или тачније – из онога што се о олимпијским играма знало крајем XIX века, аутор узимао селективно, неке аспекте мењао, додавао нове, обрађивао их, „монтирао“ према сопственој замисли, и прилагођавао потребама тренутка и савремене епохе. Другим речима, сложио је делове овог масовног ритуала у комбинацију каква никада до тада није постојала, осмислио један потпуно нови *призор*, који са олимпијском (или било којом другом) традицијом нема готово никаквих додирних тачака. Све из чега се тако постављена сцена састојала заправо је у целости нова, исконструисана слика – античка традиција, настала као производ имагинације практично једног човека. Тај основни предлогак ће се временом модификовати и усложњавати,³⁵ ритуал који је, на трагу неколицине својих претходника (Брукс, Запаз) инаугурисао Де Кубертен, допуњаваће се и референцама из антике, али и новим детаљима, у складу са технолошком модернизацијом друштва – од берлинског „античког спектакла епских размера“ до овог најновијег, кинеског. Али свакако је важно имати у виду то да се са сваком следећом церемонијалном поставком мењала и слика прошлости, да се свака нова унеколико разликовала од оне која је претходно учествовала у конструисању колективног памћења. Тако, на пример, у Де Кубертеновој визији олимпијске традиције, паљење и одржавање пламена нису уопште представљали њен саставни део. Они ће традиција постати тек на Играма у Амстердаму,³⁶ 1928. године, као што ће и ношење бакље од земље до земље бити први пут уведено у памћење, постати део *ове* античке приче, у Берлину 1936. године.³⁷

Но, без обзира на то што ни иницијално „обновљена“ прошлост (на премијери 1896. године) ни њене касније „дораде“ немају готово никакво упориште у историјској реалности, сви протагонисти – и такмичари и публика – од почетка се понашају (прихватају) као да је некада давно управо и било тако, као да заиста евоцирају дух древне олимпијске светковине, да заиста

³⁴ То се догодило већ на Играма у Паризу 1900. године.

³⁵ Већина ритуала установљена је 1920. године у Антверпену. http://en.wikipedia.org/wiki/Olympic_Games

³⁶ Слично томе, Олимпијска застава, коју је дизајнирао Де Кубертен, као и церемонијал везан за њено подизање и спуштање приликом отварања и затварања такмичења, постали су део сценског приказа у Антверпену 1920. године.

³⁷ Тада је, на путу од Грчке ка Немачкој, бакља прошла и кроз Београд.

учествују у њеној поновној изведби,³⁸ у којој су савремени победници поистовећени са митским античким атлетима, постају њихова симболична отелотворења. Понашају се, прецизније речено, према кореографији митске матрице на коју се Игре позивају, која се њима реактуелизује. Периодичним понављањем читавог догађаја, извођењем церемонијалних радњи по тачно утврђеном редоследу сваке четири године (од паљења пламена, уношења бакље на стадион, слетских вежби, до завршног чина савијања и примопредаје олимпијске заставе – да поменем само неке), постиже се тај доживљај измештања из реалног, историјског времена у митску свевременост у којој прошлост, садашњост и будућност теку напоредо, док се ликови и догађаји из различитих епоха мешају и преклапају, у којој „векови не трају дуже од неколико година, а далека прошлост изгледа као да је била јуче“.³⁹ Начин на који се цела манифестација одвија у потпуности подсећа на извођење ритуала којима нека заједница оживљава митове о свом пореклу, учвршћује везу са прецима и потврђује свој идентитет. У конкретном случају је то, дакле, евокација мита о античким коренима европске цивилизације.⁴⁰ Али за разлику од многих других митова којима се успоставља континуитет са прошлошћу, овоме се зна и аутор и тренутак у коме је настао. Штавише, јасно је да тако настала конструкција нема много заједничког са античким играма, као што ни земље учеснице у суштини не воде стварно порекло из Старе Грчке и немају много заједничког са њом.

Модерна Грчка и античка Грчка

У славу древне традиције, за место одржавања првих Игара модерног доба изабрана је Атина – митска колевка европске културе и престоница новоосноване грчке државе. Док су у тој земљи сви претходни покушаји оживљавања античких игара прошли без успеха, овога пута су и грчки званичници и грчка јавност са одушевљењем прихватили улогу домаћина инаугуралне манифестације, сматрајући да им – као потомцима древних Хелена и легитимним баштинцима класичне антике – свет на тај начин одаје заслужено признање.⁴¹ Током неколико деценија постојања нове државе, слава класичног света прерасла је у њену неприкосновену тековину и важан део националног идентитета модерних Грка. Пре тога, међутим, веза са античким наслеђем није постојала; грчком становништву је много блискије било ромејство, идентитет дефинисан пре свега њиховом непосредном

³⁸ Више у: Jelena Đorđević, *Političke svetkovine i rituali*, Dosije i Signature, Beograd 1997.

³⁹ Paul Mojzes, *The Yugoslavian inferno: Ethnoreligious warfare in the Balkans*, New York: Continuum 1995, 50. Наведено према: Ger Dejjings, *Religija i identitet na Kosovu*, Biblioteka XX vek, Beograd 2005, 257.

⁴⁰ Понављањем приче о пореклу у редовним четворогодишњим размацима истовремено се, кроз спортске рекорде и медаље, стално изнова одмеравају снаге, редефинишу односи и успоставља хијерархија међу нацијама учесницама: утврђује се ко је ко на глобалном плану, где припада и које место заузима.

⁴¹ О томе ће више говора бити у другом делу рада.

прошлошћу – византијско–хришћанском традицијом, потпуно супротном од паганске античке културе, и вишевековним животом унутар Отоманске империје. Свој нови, хеленски идентитет, идеализовану слику културе класичне прошлости, која је уобличена на Западу током неколико претходних векова, модерни Грци су почели да прихватају тек са стварањем националне државе. Интернализујући тај „спољашњи поглед“, концепт хеленства произведен на Западу, Грци су се у потпуности саживели са идејом да су они ексклузивни поседници права на античко наслеђе, а с тим у вези – и посебног, привилегованог статуса спрам тога наслеђа.⁴² Постали су, тачније речено, потомци античких Грка и у сопственим очима, не само у очима „великог западног другог“.⁴³ У том смислу, Олимпијске игре у Атини могу се видети и као историјски сусрет та два аспекта (спољашњег) грчког идентитета – хеленског и неохеленског.⁴⁴

Иако се модерни Грци, истина, нису позивали на своје античке претке практично све до стицања независности, нити су остаци паганских храмова за становништво које је међу њима живело представљали ишта више осим рушевина према којима су се односили без посебног респекта, важно је имати на уму да те скулптуре и грађевине ни у Западној Европи нису одувек биле предмет дивљења. Оне ће њен естетски и културни идеал постати тек од средине XVIII века, са просветитељством, а поготову са појавом немачког романтизма, који је у потрази за културним коренима европске цивилизације успео да њено тежиште пребаци из Рима у Стару Грчку. Ипак, кад се говори о судбини античких споменика, готово по правилу се као пример равнодушности, немара или чак вандалског односа према њима истиче понашање турских власти, под чијом су управом – од пада Византије надаље, све време док се на Западу развијала слика антике – биле стварне некадашње старогрчке територије. Довољно је, рецимо, поменути да је по отоманском заузимању Атине, 1456. године, Партенон⁴⁵ претворен у џамију, да је у Ерехтеону био смештен харем, или да су делови храмова коришћени као грађевински материјал за ојачање утврде током рата са Венецијом, 1687.

⁴² Michael Herzfeld, *Anthropology Through the Looking – Glass. Critical Ethnography in the Margins of Europe*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1987, 114.

⁴³ Ivaylo Ditchev, *The Eros of Identity*. In: *Balkan as Metaphor. Between Globalization and Fragmentation* (eds. D. I. Bjelić and O. Savić), MIT Press, Cambridge, Mass., 2002, 240.

⁴⁴ Изразе „хеленистички“ и „неохеленистички“ користи Artemis Leontis, у: *Topographies of Hellenism: Mapping the Homeland*. Cornell Univ. Press, Ithaca and London 1995.

⁴⁵ Током 2.500 година дуге историје овог храма, првобитно посвећеног грчкој богињи Атине, грађевина је више пута мењала сврху, а скулптуре су током времена бивале оштећиване или уништаване. Пре него што је претворен у џамију, Партенон је око хиљаду година служио као православна црква, а потом као католичка катедрала. Током тог периода, на мермерне зидове храма додаване су фреске и латински натписи, многи вајарски радови су уклоњени или уништени као пагански, поготову они који су повезивани са хришћанским табуом приказивања нагих тела. Види: www.britishmuseum.org

године.⁴⁶ Турци, међутим, нису у том погледу били усамљени. Сличну индиферентност показују и примери првих контаката Запада са грчким старинама: тако су током четвртог крсташког рата (1204 – 1456) Франци своје седиште поставили на Акропољу, а Партедон претворили у латинску катедралу; неколико векова касније, венецијанска флота је у нападу на турске положаје безобзирно бомбардовала Акропољ, не марећи за храмове и трајно их оштећујући.⁴⁷ Експлозија у барутани, која је током венецијанске опсаде била смештена у Партедону, однела је кров са грађевине и уништила велики део преосталих кипова, претварајући здање у археолошку рушевину. Иако је на Западу већ отпочео пораст интересовања за антику, очигледно је да она тада (ни код једних ни код других) још није фигурисала као део доминантне приче, нити је изазивала дивљење, као што ће то бити случај крајем XVIII века. Венеција у тим рушевинама напросто није ни видела трагове сопствене културе; на мети њихових топова била је савремена Турска, а не центар и колевка Европе. Та колевка је и за исламску Турску и за хришћански Запад вековима постојала само као паганска прошлост; слика антике, онаква какву је ми данас познајемо, тада још није била дефинисана и уобличена.

(Наставиће се)

⁴⁶ Eleana Yalouri, *The Acropolis. Global Fame, Local Claim*. Berg, Oxford – New York 2001, 32-33.

⁴⁷ Тако турски писац Евлија Челебија 1667. године бележи да „не постоји тако величанствена џамија на целом свету“. Е. Yalouri, н. д., на истом месту. Из овога се види да је Челебија доживео Партедон као савремену џамију, а не као антички храм, али је очигледно препознао задивљујућу лепоту и вредност саме грађевине.

Miroslava Malešević

Route of the Olympic Flame: Beijing as a Guardian of the Antique Cult of the European Nations

Key words:

Beijing, Olympic Games, antique routs, identity, European nations, Greece

It is without doubt that the 2008 Olympic Games in Peking will be remembered as the most grandiose, most spectacular and most expensive sport manifestation ever organized. Ratings are uniform: it will be very difficult to attain a standard posed by Peking in any recent time. Again, through the organization of this manifestation, China resurfaced as a powerful, wealthy and modern country, ready for the challenges of the 21st century. However, a shadow is cast upon China, in spite of its economic power, due to the country's autocratic political system. China's lack of democracy, human rights and liberties and position of minorities have provoked a harsh criticism among the Western countries, reflected at the time when China was granted Olympic games for 2008. Since then, the criticism continues, especially directed at the decision of the Olympic committee, with several calls to boycott the Games itself. Anti-Chinese rallies were intensified this spring, when the Olympic torch started its way from Greece to Peking. Thousands of demonstrators worldwide- defenders of the Tibet's freedom- have tried to stop the carriers of the torch, trying to put out "the eternal flame" and disable its route to the final destination. The torch has changed its route many times in order to deceive the protestors and takeover was also a subject to change and many manipulations. In any case, the broadcasted scenes of conflict between the demonstrators and Chinese official escorts and citizens, charged with emotions at both sides, will remain as a recall of the Olympic Games 2008 for a long time. Regardless of the possible justified cause of this protest, in the worldwide broadcasted scenes for many months, there was a totally paradoxical change of roles: the Olympic flame, as well as the idea, China has defended as its own, as a highest value and also as a source and holiness of its own past and identity, while the Europeans, on whose territory that same idea and values were once created, attacked fiercely those same notions. How are we to understand these contradictory images? How it came about that China experience itself as heir-ess of the Olympic tradition and how it happened that the pride of the Chinese nation, concentrated in the flame, be hurt by the attempts of the European demonstrators to put it out?

Modern Olympic Games, founded in 1896, presented itself as one of the echoes of centuries' long fascination of the Antique era experienced by the Westerners. This phenomenon of the Antique admiration has brought about a new redefinition of the European past and civilization, ranging from abandoning Biblical story and gradual building of the secular one which we came to call modern history. In that modern history, Ancient Greece and Rome became the two main references about origin. The same process has led to formation of national states, which, besides making their own national history, had in common the perceived joint origin in the Ancient Greece. Of course, Gauls, Franks or Germanics had very little in common with the ancient Greeks; the common characteristics of the modern European nations are precisely the invention of the Antique images and a firm belief in it as a source of the cultural identity. For instance, the French and British have believed, at the end of the 18th century, they could trace their origin back to the Ancient Greece; in addition, they have managed to successfully "sell" the story to the modern Greeks and afterward to the rest of the world.

In this sense, it is not possible not to see the parallel with the modern China. Adopting the Western model in almost everything, from communist ideology as its first phase of westernization, to liberal economy, and finally to Olympic Games, China implicitly adopts the European story on origin. Critics however, do not clearly see the range of this discrepancy that the country with such rich tradition has made in the last several decades toward the West. An arrogant colonial European mind holds it understandable that China accepts the Olympic tradition, since it wants to "look like us". This same arrogance fails to question, for example, if a golden medal in gymnastics that He Kexin won at this Games, is a victory for China or the West.